

СПІВВІДНОШЕННЯ МЕДІАЦІЇ ТА УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Свстлічний Ігор Валерійович

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою, адвокат,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Свстлічна Дар'я Ігорівна

*здобувач освіти, Київське територіальне відділення
Малої академії наук України (Київська Мала академія наук),
Спеціалізована школа I–III ступенів № 155
з поглибленим вивченням англійської мови
Шевченківського району міста Києва
м. Київ, Україна*

Медіація, як її визначає закон, це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів, у тому числі в цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення сторін.

Медіація є одним з інструментів відновного правосуддя, як і угода про примирення (з потерпілим) та угода про визнання винуватості (з прокурором), які укладаються в порядку глави 35 КПК України. Проте, інститут угод в кримінальному процесі має свої недоліки і в деяких випадках є недостатнім для виправлення неповнолітніх. Доведено, що примирення сторін та відновлення стосунків значно ефективніше відбувається за допомогою медіації, що має наслідком відповідну угоду та є результатом застосування принципів відновного правосуддя. Пропозиції авторів щодо гармонізації кримінального законодавства України стосуються кримінальних процесуальних норм та пробачійного законодавства з урахуванням кращих світових практик відновного правосуддя.

Медіація у відновному правосудді застосовується при укладанні угод про примирення в кримінальному процесі щодо неповнолітніх та в деяких випадках є **обов'язковою**. Ця норма передбачена пілотним проектом “Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є

підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення” від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, який успішно реалізується в Україні.

За визначенням Н. Крестовської відновне правосуддя – це одночасно і нова, і стара концепція. Етика, що покладена в її основу, з часів стародавніх цивілізацій визнавала важливість примирення та відновлення стосунків. Англійський філософ Томас Гоббс, засновник теорії суспільного договору, на початку 1600 років стверджував, що мир і співпраця є сприятливішими для самозбереження, ніж насильство або конкуренція. Природний закон – прагнути миру і дотримуватись його. З цим перекликаються і дослідження О. Костенка, і християнські заповіді, і сури Корану [1].

Філософія відновного правосуддя виходить з того, що встановлення та підтримка відносин з іншими людьми є базовою потребою людини. Правопорушення, спори, конфлікти в першу чергу руйнують міжособистісні відносини, але результат такої поведінки може поширювати свій вплив на друзів, сім’ю, соціальне оточення тощо. Саме тому відновлення порушених відносин має ефект зцілення не тільки жертви правопорушення, але й впливає на спільноту, сім’ю, громаду і навіть на суспільство [2].

Як зазначає відомий дослідник відновного правосуддя Говард Зер, прощення та примирення не є основними цілями відновного правосуддя. Такі результати можуть мати місце, але не є обов’язковими. Основною ціллю відновного правосуддя є справедливість, оскільки колективна гармонія є її основною метою [3, с. 42].

Нільс Крісті обвинувачував державу у привласненні монополії на вирішення конфліктів та у перетворенні правосуддя на індустрію, яка переробляє конфлікти за допомогою професійних юристів. На думку Н. Крісті, суспільству слід повернути собі функцію залагодження конфліктів без будь-якої участі держави та юристів [4, с. 10–11].

Існує думка, що в інквізиційному (офіційному сучасному) правосудді жертва майже усунута від розгляду спору, суд може винести вирок і без участі жертви, тому що на першому місці стоїть потреба карати. Потерпілий, особливо неповнолітній, як би стає жертвою двічі: перший раз від рук злочинця і другий раз у процесі такого інквізиційного правосуддя, витрачається головний ресурс – час та життя. У випадках неповнолітніх потерпілих це є вторинною віктимізацією в процесі здійснення правосуддя. Таке правосуддя приносить більше шкоди ніж користі дітям (у контакті або конфлікті з законом), як молодим несформованим особистостям [5].

Згідно досліджень Н. Крестовської, Р. Ковалю, О. Светлічної, Аліреза Ахмаді філософія відновного правосуддя базується на справедливості та активній участі сторін у вирішенні конфлікту. Відновне правосуддя покликане сприяти усвідомленню цінності прощення через відчуття

сорому, відповідальності, вибачення, виправлення, відновлення стосунків потерпілого громади, родичів або батьків у випадку неповнолітнього [1].

Процеси відновного правосуддя, так би мовити, адаптовані місцевими традиціями до особливостей різних культур (згадаємо Нову Зеландію, Схід, Європу та Америку). У країнах континентальної Європи та Північної Америки реалізація відновного правосуддя може здійснюватися в різних формах: медіація; посередництво, яке передбачає участь, окрім сторін правопорушення, нейтрального і неупередженого посередника; сімейні групові конференції (family group conferencing), в яких беруть участь крім потерпілих та правопорушників також члени сім'ї конфлікуючих сторін, їх родичі; кола правосуддя (sentencing circles), що надають можливість жертвам і правопорушникам брати участь у розв'язанні кримінальних конфліктів [6].

Важливою є також концепція соціальної стигми та сорому Джона Брейтвейта, послідовника Говарда Зера. Брейтвейт досліджуючи як окремі країни з низьким рівнем злочинності (на прикладі Японії), так і європейську історію (на прикладі Англії), доводить, що в основі соціального регулювання злочинності лежить почуття сорому. Саме навіювання сорому може, на його думку, стати силою, яка покращує суспільство. На думку Брейтвейта, спосіб запобігти злочинам – це імплементувати почуття сорому. Він виокремлює позитивну роль громадського осуду, що викликає сором, у підтримці порядку. В світі не існує культур без традицій відновного правосуддя. В усіх культурах світу цінують добровільне відшкодування шкоди, надійність, гідність, гармонію, засновану на почутті справедливості та взаємодопомоги, колективну синергію. Ці цінності є універсальними тому, що всі вони важливі для емоційного виживання людей, для можливості жити, не відчуваючи при цьому постійної загрози насильства [7, с. 19].

Щодо застосування методів відновного правосуддя у протидії злочинності в антикорупційних провадженнях зазначимо, що чинне кримінальне процесуальне законодавство має інструменти, які можна назвати відновлювальними, в тому числі щодо корупційних злочинів. До прикладу, таким є інструмент закриття провадження за строком давності, як було застосовано в антикорупційному кримінальному провадженні, розглянутому Шевченківським районним судом міста Києва за участі Светлічного І. В. в якості адвоката-захисника (справа № 761/13008/19).

Крім цього, в якості інструментів відновного правосуддя можливо розглядати й угоди про визнання винуватості з прокурором. Як відомо, багато правозахисників критикують можливість укладення угоди щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією та звільнення за цією угодою корупціонера від відбування покарання. Не будемо зупинятися на моральному та етичному аспекті цього питання в даному

дослідженні. На думку Светлічного І. В. (ORCID: 0000-0001-7328-548X) ці правові інструменти є відновними і можуть бути застосовані в провадженнях щодо корупційних злочинів [8].

До прикладу, у справі № 991/175/23 Вищий антикорупційний суд керувався наступними мотивами. Згідно з ч. 2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини. Злочин, передбачений ч. 3 ст. 368 КК України, відповідно до примітки до ст. 45 КК України віднесено до корупційних кримінальних правопорушень. Норма частини 1 ст. 75 КК України містить обмеження права суду на ухвалення рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження особи за корупційне кримінальне правопорушення. Зміни про таке обмеження були внесені тільки в частину першу цієї статті Законом України “Про Національне антикорупційне бюро України” в редакції № 1698-VII від 14.10.2014. Проте частина друга вказаної статті такого обмеження не містить, та діє до тепер в редакції, чинній на момент внесення зазначених змін. Внесення у кримінальний закон обмеження “крім корупційних злочинів” в розділи, які регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування (статті 45, 46, 47, 48, 74, 75, 79, 81 КК України) має чітко виражений характер, який очевидно свідчить про цілеспрямованість та конкретність таких обмежень саме в тих випадках, які мав на меті законодавець. Положення цієї норми є послідовною реалізацією законодавцем принципів невідворотності покарання та пропорційності покарання щодо осіб, які, будучи обвинуваченими у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, виявили бажання співпрацювати з органом досудового розслідування щодо викриття інших корупційних кримінальних правопорушень, та з урахуванням дотримання законодавчих фільтрів, визначених статтями 468-476 КПК України, є ефективним інструментом попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109350554>).

Як зазначено вище, відчуття сорому притаманно людям усіх культур та роль відчуття сорому є ключовою у примиренні та відновленні стосунків. Засудження людини (офіційно або товариським, родинним судом) викликає відчуття сорому не тільки в засудженого, а його рідних, знайомих, друзів. В більшості випадків в подальшому людина виправляється, особливо неповнолітній, починає нове життя, що безумовно є одним із здобутків відновного правосуддя [9].

Як вважає один з авторів цього дослідження Дар’я Светлічна (ORCID: 0009-0005-3194-1131), кожна людина хоче бути не тільки виправданою, а ще й коханою, подобатися іншим людям. Безумовно, цей підхід має

глибоке культурне підґрунтя [10]. Для чого подобатися іншим людям? Для того, щоб добре себе почувати серед інших людей, в соціумі. Навіть не будучи досконалою людиною, маючи свої вади та недоліки, людина, якщо вона подобається іншим, не буде відчувати себе винною за свої недоліки. Згадаємо доктрину християнської теології, згідно якої людина створена за образом і подобою Бога [Буття 1:26]. Вважається, що образ Бога – це тіло людини, її руки, ноги (дідусь з бородою, який сидить серед хмар, є людським образом), а подоба – це ті внутрішні якості, які допомагають людині жити, розвиватися, бути кращою, перетворювати світ. Це любов, співчуття, емпатія, бажання миру, свобода волі, здатність до творчості, розумна ініціатива, працьовитість, синергія, людський розум та свідомість тощо. З прадавніх часів людській культурі притаманна концепція що Бог є любов. Любов прощає, як зазначає теологія. *“Коли ми свої гріхи визнаємо, то Він вірний та праведний, щоб гріхи нам простити, та очистити нас від неправди всілякої”* [1 Івана 1:9].

В текстах Корану в сурі 42:40 зазначено наступне: *“відплатою за зло є таке ж саме зло! Та якщо хто простить і встановить мир, винагорода його буде за Аллагом! Воістину, Він не любить несправедливих!”*. Сучасні дослідники ісламу називають відновне правосуддя духом ісламської справедливості. Так, *сульха* (араб. *الصلحة*) – церемонія примирення в ісламському праві, під час якої дві конфліктуючі сторони укладають мирний договір. Договір укладається у присутності посередників і має чіткі правила. Сульха встановлює примирення, під час якого сторони ведуть переговори. Згодом, після виплати компенсації, укладений мир може стати постійним, сульха скасовує кровну помсту. Постраждала сторона повинна погодитися на сульху і встановлює розмір компенсації. Сульха враховується судом для пом’якшення вироку [1].

Таким чином, аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що відновне правосуддя, як ми його розуміємо, це комплексний підхід, медіація є одним з інструментів відновного правосуддя, як і угоди про примирення та визнання винуватості за чинним КПК. Інститут угод має свої недоліки і в деяких випадках є недостатнім для виправлення неповнолітніх [11]. Примирення сторін та відновлення стосунків, як показано вище, може бути результатом як медіації, так і інших правових інструментів з арсеналу відновного правосуддя [12].

Пропозиції авторів включають відповідні доповнення процесуальних норм та пробаційного законодавства.

Література:

1. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне

право. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34> (дата звернення: 03.09.2024).

2. Svietchnyi I. V. The role of restorative justice in countering juvenile delinquency. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 1. С. 254–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63> (дата звернення: 03.09.2024).

3. Гоббс Т. Левиафан / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.

4. Christie N. Conflicts as property*. *The British Journal of Criminology*. 1977. Т. 17, № 1. С. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjcr.a046783> (дата звернення: 03.09.2024).

5. Светлічний І. В., Светлічна О. В. Деякі позитивні та негативні аспекти застосування відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-85> (дата звернення: 03.09.2024).

6. Svietchnyi I. Restorative justice as an element of criminal protection of children's rights. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2020. № 4. С. 383–386. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.69> (дата звернення: 03.09.2024).

7. Braithwaite J. Restorative Justice and a Better Future. *Dalhousie Review*. 1996. V. 76, № 1. P. 20. URL: https://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/63177/dalrev_vol76_iss1_pp9_31.pdf (дата звернення: 03.09.2024).

8. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика провадження в антикорупційних справах : наук.- практич. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 452 с.

9. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6> (дата звернення: 03.09.2024).

10. Svietchna D. I., Svietchna M. I., Svietchnyi I. V. Humanitarian aspects of the issue of finding distances between skew lines. *World economy and civilizational progress amidst polystructural changes: economic-technological, resource, political-legal, security-social factors*. 2024. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-39> (дата звернення: 03.09.2024).

11. Светлічний І. В. Актуальні проблеми реалізації функції захисту неповнолітніх осіб на досудовому розслідуванні при вирішенні питань без участі законного представника, педагога чи психолога, лікаря. *Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти*. 2021. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6adf4eb5-303f-467c-9cc8-1ac331f3764c/content#page=81> (дата звернення: 03.09.2024).

12. Светлічний І. В., Светлічна О. В., Малець О. О. Практика протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Maritime*

security of the baltic-black sea region: challenges and threats. 2022.
URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-266-1-43> (дата звернення:
03.09.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-425-5-29>

**КОРУПЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ
ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ КОМПОНЕНТ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
СУЧАСНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ
В УКРАЇНІ**

Семенюк Олександр Георгійович

*доктор юридичних наук,
перший заступник керівника,
Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна*

Веденєєв Дмитро Валерійович

*доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник,
Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді
національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна*

У спеціальних профільних дослідженнях запроваджене трактування організованої злочинності (ОЗ) як згуртування кримінального середовища та утворення стійких, згуртованих, ієрархічно побудованих злочинних угруповань (співтовариств), зорієнтованих на тривалу спільну злочинну діяльність з метою здобування постійних значних доходів, часто із замаскованим використанням економічних і організаційних структур, а також корумпованих елементів державного апарату. Чимало науковців у детермінації ОЗ основну небезпечну роль відводять *корупції*, панування якої впливає на відчуття безкарності учасникам організованої злочинності, а можливість вирішити будь яке питання шляхом хабарництва породжує більш впевнений розвиток організованої злочинності [1–2].